

CONÈIXER EN RAMON LLULL

Leonci Petit

L'objecte central d'aquest article és el pensament de Ramon Llull. A partir del Llibre de contemplació en Déu, Leonci Petit explora la idea lul·liana de Déu i en fa una presentació entenedora.

201

El Llibre de contemplació en Déu de Ramon Llull

La lectura atenta del *Llibre de contemplació en Déu* de Ramon Llull permet apreciar que estem davant d'una obra primerenca -si no la primera- que té un caràcter enciclopèdic i a la vegada místic o contemplatiu, en què es troben molts dels elements que aniran apareixent en els seus escrits successius; en definitiva, una obra fonamental, una selva exuberant, però meticulosament ordenada en distincions i capítols en què no hi ha res de sobrer.

El *Llibre* no porta el nom de l'autor, però tot és tan íntimament lul·lià, i fins i tot tan autobiogràfic, que no hi pot haver cap dubte sobre la paternitat de l'obra. L'escriví primerament en llegua àrab, i tot ens indica que l'activitat literària de Llull començà al decenni 1270-1280, ja que, de fet, ell mateix reafirma que el juliol de 1280 ja era acabada i copiada a Ciutat de Mallorca la traducció catalana per Guillem Mestre, el text català que segueixo (Ramon Llull, *Obres essencials II*. Barcelona: Editorial Selecta, 1960).

En aquest article em fixaré de manera especial en la reflexió següent: **què entén Llull per conèixer?**

Aquesta pregunta és un filó que he anat seguint de la lectura del

Libre, que, al meu entendre, resulta recreadora del moment filosòfic actual perquè penso que la filosofia del futur només es podrà desenvolupar fecundament si sap assumir les idees mestres de la filosofia passada, revifant la seva memòria, eliminant, al mateix temps, tot allò que l'ha alienat i empobrit de la seva pròpia tradició. De fet, la filosofia és la repetició creadora radical de totes aquelles qüestions que, ja de petits, des que tenim ús de raó, ens preguntem. La filosofia, el que fa és reprendre novament i és la crítica dels interrogants de sempre de tot allò que ens envolta com a éssers situats. Alguns comentaristes, però, creuen que amb Llull s'està davant d'un nou escolasticisme més apte per ensenyar millor el que hi ha descobert que no pas per obrir nous camins. No obstant això, penso que el conèixer lul·lià és recreador del pensament modern, perquè és capaç de repetir, de reduplicar; és a dir, d'oferir un salt qualitatiu, perquè és capaç de fonamentar ontològicament les noves categories, per tant, d'ascendir transcendentment des d'una perspectiva radicalment immanent de l'ésser per via de reflexions que creen les perfeccions o atributs divins.

El pensament lul·lià no és un pensament cristal·litzat, és un sistema original

 202

Dita lectura del *Libre* em confirma allò que ja han dit els estudiosos de Llull com ara Carreras Artau (*Història de la filosofia espanyola, segle XIII al XV*. Vol. 1. Institut d'Estudis Catalans. Diputació de Girona, 2001) i Erhard Wolfram Platzeck (*Raimund Llull*. Bibliotheca Franciscana. Editiones Franciscanae. Romae, 1962), és a dir, que el pensament lul·lià no és un pensament tancat, ni un saber totalment cristal·litzat; que no es pot negar que és un sistema i que té un sentit. I de tal manera que no se'l pot confondre amb cap altre sistema filosòfic o teològic. Més aviat creuen que és un determinat sistema de viure dintre dels tradicionals, si es pensa que Llull fou un ermità, carent d'escoles, però que és un sistema permanent que arriba fins avui per raó de la seva originalitat.

L'antilul·lisme ha ocultat o distorsionat l'obra de Llull

Josep Perarnau, en la lliçó inaugural del curs acadèmic 1997-1998, titulada *De Ramon Llull a Nicolau Eimeric*, Facultat de Teologia de Catalunya-Facultat Eclesiàstica de Filosofia de Catalunya. Barcelona, 1997, posa de relleu la tírria de l'inquisidor envers Ramon Llull, i diu: "Si tot plegat s'hagués reduït a una enemistat o tírria personal, al cap de sis segles i escaig ningú ja no se'n recordaria, fora, potser, d'algun novel·lista freturós d'èxit, ara fàcil,

explotar la veta de temes medievals. Però la situació és ben altra, car l'antilul·lisme d'Eimeric fou, d'una banda, el motor que li generà durant uns trenta anys una activitat frenètica proclamant per tots els mitjans que Ramon Llull era heretge i la seva doctrina herètica; i, de l'altra, ha influït de forma determinant durant els sis segles posteriors en la creació d'una atmosfera de malfiança i de sospita contra la doctrina lul·liana -potser fins i tot contra la persona del mateix Ramon Llull. Una atmosfera que ha incidit de forma decididament negativa a l'hora de reconèixer-li públicament i oficialment les extraordinàries i exemplars qualitats de cristià, que, d'acord amb la invitació evangèlica, ho deixà literalment tot (muller i fills i possessions i perspectives d'honors mundanes) i seguí el Mestre, i ho donà tot i es donà ell mateix a fi de fer-lo estimar i a fi que, amb el màxim de respecte envers les decisions personals, molts que no el coneixien el descobrissin" (*op.cit.* pàg.8-9).

Aquest antilul·lisme descarat, com tantes altres lluites i pugnes entre corrents de pensament, que, de fet, va propiciar la teologia escolàstica, pensant que la filosofia cristiana durant els segles que separen sant Agustí de Luter es considerava com un preàmbul per acceptar la Revelació, ha fet que figures com l'anglès Roger Bacon, l'italià Pietro Abano, Arnau de Vilanova, Nicolau de Cusa o el mateix Ramon Llull no hi figurin plenament amb la seva pròpia llum. He ressaltat que el *Libre* és una àmplia enciclopèdia, una selva frondosa, però encara no explorada del tot, amb el convenciment que en la seva totalitat conté les claus del pensament filosòfic lul·lià. En aquest pensament s'alternen els mètodes místics amb els racionalistes més agosarats -les raons necessàries- que s'obren pas amb variades interpretacions simbòliques de l'univers. La lògica del sil·logisme i la lògica de l'analogia que pretenen encerrar una *ars nova*, bé per purificar els costums, bé per evitar la guerra, d'aconseguir la pau interior, una art estrictament lògica de disputar amb trets psicològics amb allò de "qui vol encerrar ni trobar". Una *ars* de pensar i de viure alhora, atesa la distinció que fa entre primera i segona intenció. El racionalisme lul·lià persegueix un jo pràctic, la conversió, per tal d'arribar a la salut eterna, preocupat com està per saber donar raó de la fe que creu tant a no creients com jueus i sarraïns perquè ell volia escriure un llibre que fes intel·ligibles les doctrines cristianes als musulmans i als jueus. El disseny de l'art general lul·lià comporta tres arts inconfusibles i solidàries entre elles: *l'art de convertir*, *l'art de salvació*, *l'art de trobar veritat*. En totes tres es pot percebre el Llull polemicista, el místic, l'apòstol i el filòsof.

El punt de partida de Llull. Criteris d'existència

Llull no es pregunta què és Déu, perquè Déu no té sobre si mateix cap causa, sinó que parteix del mateix existir, d'allò finit i acabat, del fet mateix de l'home d'estar a ésser. Parteix de les sensualitats i de les intel·lectuïtats pròpies de l'home que li certifiquen certitud psicològica que està en ésser verament (com sant Agustí). Ordenadament, com aquell qui puja una escala de graó en graó apercep i entén que Déu és en ésser perquè aquelles significacions de l'ésser finit i acabat aporten la raó de necessitat d'haver de tenir un *faedor e ordenador*. El raonament lul·lià confirma que està davant d'una ontologia de l'agencialitat perquè tradueix sistemàticament l'ésser en termes d'acció. Efectivament:

Llull recorre a l'experiència del viure en l'ésser

Enmig de la infinitud i la incertesa, troba que en aquestes dues som certificats: *sóc; existeixo*, de la qual cosa se alegra, com s'alegra que Déu existeix com així mateix el seu proïsme.

"Cap II. Com hom se deu alegrar per ço com és en ésser, e no és privat d'ésser. Doncs, nos, qui som certificats que som en ésser, alegrar-nos hem, car los cinc senys mostren l'ésser en què som...(n.1)

Molt mellor cosa ésser en ésser que no seria si no érem en ésser".. (n.2)

"Cap.III. Com hom se deu alegrar de l'ésser de son proïsme"(...) "Com nos vejam nos mateix en aquest segle ésser en ésser, convén-se que cascú de nos que'ns alegrem los uns ab los altres entre nos mateixos, car aixís deu cascú alegrar en l'ésser de son proïsme com és en lo seu mateix (n.1).

"Cap I. Com hom se deu alegrar per ço com Déus és en ésser(...)Oh Senyor Déus, creador de tot quan és! Enaixí com les creatures donen significació e demostració de la gran noblea e bonea vostra, enaixí deuria ésser gran l'alegre que nós havem en vós" (n. 10).

D'aquests tres capítols es desprèn que només Déu i la seva imatge, que és l'home, és absolut. La resta és relatiu. Per tant, les criatures donen *significació e demostració* de la gran bondat de Déu (cap. 28, n.22). Però l'home és finit (cap. V):

"Mas com l'enteniment e la raó nostra volen veer e encercar dintre lo terme on esten fenits, adoncs, creix e multiplica en

granea e en vertut" (n.6)... "No cal que hom vos vaja a cercar luny, car molt sòts prop, pus que nós som fenits en vós" (n.13). "Com vós, Sènher, siats infinit e nós fenits, leugera cosa és als amadors vostres que us atroben tota hora que us vullen, car per totes les decerces vos poran atrobar" (n.14).

D'aquesta certificació existencial de l'experiència del viure, Llull fa el primer pas. En la "IX distinció, Qui tracta de la bonea divina", els capítols XXVII-XXIX reflecteixen que "tot lo bé qui és en hom es venut de la divina bonea". En efecte:

"Tan és la vostra gran noblea noble e vertuosa, que covinent cosa és, Sènher, que tots los béns qui són en los hòmens estien en vostra bonea, e tots sien vinents de vostra bonea, e que en nulla altra cosa no estien sinó en ella" (Cap. XXIX, n.2). "Enaixí, Sènher, com la vostra beneita essència comprén totes coses dintre si mateixa, enaixí se cové que tots quans béns són ni seran, sien compreses per la vostra gran bonea" (íd., n.3).

Això revela el que significa l'afirmació lul·liana respecte dels atributs divins: són actius, de manera que el bé només pot produir bé perquè és difusiu de si mateix. Vet aquí el dinamisme que comporta el procés del coneixement, allò de l'intel·lecte coneixedor, l'objecte conegut i l'acte de conèixer. Llull, doncs, ve a dir: les coses no són bones perquè nosaltres les valorem com a bones, sinó que, a l'inrevés, nosaltres les valorem bones perquè ho són, perquè hi descobrim quelcom de real i d'ontològicament bo que ens obliga a reconèixer-les com a bones.

Distinció ad intra i ad extra en Déu. Les virtuts divines en Déu mateix i respecte de nosaltres

En quasi tots els capítols del *Libre de contemplació* apareix reiteradament l'expressió "significa e demostra". D'aquí la importància de la distinció que fa Llull en Déu en el capítol CLXXVIII: Déu *ad intra* és sense cap corrupció i sense cap mena d'alteració. A fora de Déu, *ad extra*, totes les coses tenen començament i fi. Distinció que li permet contemplar les virtuts en Déu de dues maneres: *quoad se*, en Déu mateix, i *quoad nos* respecte de nosaltres. Per tant, en Déu són essencials, i respecte de nosaltres són accidentals. Aquesta distinció entre activitat necessària i contingent és per Llull fonamental per a la comprensió de l'home, sobretot perquè li possibilitava d'analitzar més profundament la naturalesa i el dinamisme del coneixement humà.

Segons Llull, l'home és una espècie de microcosmos, no tant perquè compregui tots els graus de realitat i així estigui subjecte a totes les forces antagòniques, sinó més aviat perquè constitueix el centre de la creació, i uneix en ell el nivell més baix de la realitat intel·lectual i el domini més alt de l'ésser sensible, essent, per això, un vincle que sustenta tota la creació. Respecte del creador, l'home és ell mateix creatiu *ad extra*, de manera que dona a llum idees, instruments, eines i obres d'art. Quan produeix eines i obres d'art, utilitza materials que ja troba en la natura, però les formes que els dona no són meres imitacions de les coses naturals. Són produccions de la seva ment. D'aquesta manera, el poder creador de l'home s'apropa al poder creador de Déu.

Manté que s'ha d'admetre l'activitat de totes les perfeccions divines

El principi actiu de les perfeccions divines, essencials en Déu i accidentals respecte de nosaltres, fa que "les creatures donguin significació i demostració, que siguin significatives per elles mateixes" i que demostrin a Llull que són dinàmiques de la realitat. Perquè l'acció pressuposa un principi o font d'allò que és produït en fora Déu. Així, les coses percebudes pels nostres sentits, tant els sensitius com els intel·lectuals, conforme els seus propis objectes i límits, revelen o desvelen en la intimitat del coneixement llurs significacions conforme la naturalesa i propietat de cada u d'ells. Tota la demostrativa lul·liana passa pels significats que revelen les coses creades (Cap. CCXVII "Com home assubtila son enteniment e son enginy en esputació encercant la bonea de Déu"). Aquest principi actiu de les perfeccions divines fa que la lògica lul·liana sigui una lògica real que s'adreça deliberadament vers l'ésser, una lògica que no té res a veure amb l'aristotèlica: a l'ésser li precedeix l'acció. Per Llull, la creació és feta a semblança de Déu pel seu caràcter dinàmic. L'activitat de la creació no s'acaba amb la donació de l'ésser al món, sinó que el món que Déu ha creat és actiu per ell mateix, tendint cap a la seva pròpia perfecció.

L'objecte característic de la ment per Llull

L'expressió tan corrent de Llull que diu que "l'enteniment apercep i entén d'allò que li aporten els sentits tant sensitius com els intel·lectuals en els diversos graons d'intel·lecció", revela la profunditat en què contempla la naturalesa i el dinamisme que comporta el coneixement humà. Les coses sensibles que la ment troba

en el món no són objectes necessaris de coneixement. Fins i tot els instruments i les eines que la ment produeix són objectes que ella mateixa s'apropia, perquè l'objecte característic de la ment ha de ser sempre una realitat interior. Així com l'objecte característic del foc no és l'aigua o la terra, sinó el foc en ell mateix en tant que inflamable, d'igual manera l'objecte característic de la ment només pot ser la mateixa ment en tant que cognoscible. Per tant, la ment s'ha de girar cap a l'interior; s'ha d'allunyar de la seva activitat contingent per ascendir cap al dinamisme que li és propi, intrínsec i necessari.

D'aquesta profunditat del coneixement, Llull encara n'extreu una altra: l'autonomia fonamental de l'home no es basa solament en les seves facultats de coneixement, sinó també en la seva capacitat d'escollir lliurement, perquè el coneixement té una condició de retorn cap a ella mateixa que li reclama una opció deliberada i preferent (Cap LI. "Com Déus ha ordonat l'home per ço com li ha donada franca voluntat"). Perquè Llull pren l'home amb tota la seva integritat, com mostra l'últim dels capítols, el 366, "Com se reconta la tenor d'aquest Libre de contemplació a glòria e a laor de Nostre Senyor Déus". El llibre, doncs, li serveix per ordenar tot allò que és en l'home com ho manifesta el n.6. Un punt que té molt present en tots els capítols des del primer graó a l'últim en l'escala de pujada, fins i tot "la sobirana bondat del qual en vénen tots el béns i no cap mal" (n.4), visió integral que la reflecteix en el n.10.

El coneixement humà és un procés actiu, que apercep i que entén

En els punts anteriors ja he fet notar que Llull dóna a *fer* el paper fonamental, com a principi d'acció. Llull juga constantment amb el mode infinitiu dels verbs i de preferir, a la forma substantiva d'un concepte, la seva expressió verbal en la modalitat d'infinitiu, circumstància que, en l'absència de predicat i de complement, ens diu, únicament, però sobiranament, el pur dinamisme. Per exemple: *amar*, i no només amor, *fer* (*agere*), i no només fet o acte; *deitar* i no només Déu; *homificar*, i no només home; *diferenciar*, i no només diferència; *saber*, i no només ciència; *esse*, i no només ens, *existir*, i no només existència. Aquesta és la constatació que es troba en el *Libre*. Aquest donar a *fer* el paper fonamental comporta conseqüències conceptuals, ontològiques i existencials. El coneixement humà, doncs, és un procés actiu. Aquest principi d'acció lul·lià, el veig semblant o emparentat amb el *logos* clàssic grec, és a dir, un *logos* com a totalitat reunida que comprèn alhora l'ésser, la naturalesa, l'harmonia, la veritat, la norma o mesura en

la forma de manifestar-se el fenomènic. Ja en aquest *logos* clàssic s'hi descobreix un dinamisme interior d'arrel metafísica. Per tant, la percepció i la intel·lecció humana no és un simple procés cognoscitiu abstracte, sinó que reclama també un *intus legere* (llegir dins), allò que Llull en diu apercep i entén. D'altra banda, aquesta percepció i intel·lecció humana comporta una decisió tota vegada que el nostre intel·lecte està en íntima relació amb tot allò que comporta el *logos*, que Llull ho expressa amb allò del poder, el saber i el voler que afecten les virtuts de l'ànima. Aquest *logos* tan específic lul·lià no té res a veure amb el significat del *logos* modern, tan simplificat i reduït de la raó. (cf. *Violència i terrorisme al segle XX*. Barcelona: Editorial Mediterrània, 2.004, pàg. 25-31, quan examino el pensament clàssic grec..). En efecte:

Cap. IX. "Com l'essència divina és una tan solament"

El principi d'acció, el veu ja en l'interior de la mateixa substància divina, una tan sols. És vida, amor amant:

"2. E açò mateix és, Sènyer, de la vostra vida, car aquella no és dues vides ni és més de dues vides, ans és una vida tan solament, car tots vostra unitat és viva e tots és amable e sàvia e gloriosa".

"3 Açò mateix és, Sènyer, de la vostra beneïta amor, car l'amor qui és en vós, una és. e no dues ni més de dues: e açò és, Sènyer, per ço car tot ço que vós sòts, és amor amant sa essència divina".

Cap. X "Com lo món no és creat ni fet sino per un creador tan solament"

Creació activa del *faedor*. Fa possible que les coses esdevinguin, estar en ésser.

Només hi ha un creador (n.1) el qual és ordenador, formador (n.2), un recreador nostre (n.3), benefactor (n.4), car no és altre perdonador e ajustador nostre sinó vós (n.5), donador de gràcia (n.6), car en est món no ha negun faedor sinó vós (n.13).

Cap. XI "Com la substància divina és tres persones"

El principi d'acció el contempla ja en el si trinitari. Llull creu que la natura de Déu és de tal propietat i naturalesa que cap de les tres persones no podrien ésser en ésser una substància divina si no estiguessin en unitat i trinitat.

Ja trobem *l'agens*, *l'agibile vel actum* i *l'agere*, és a dir, *l'amant*, *l'amat*, *l'amor*.

"1 ..car per ço com nós entenem en la vostra deïtat generació e

processó, cové, Sènyer, que entenem la vostra deitat ésser en tres persones”.

“2 car en ço que en vós entenem cosa generant e ixent, covén-se de necessitat que en vós confessem e creegam tres persones, car lo generant no és la persona de lo generat ni de l'ixent, ni lo generat no és la persona del generant ni de l'ixent, ni la persona de l'ixent no és la persona del generant ni del generat”.

Cap. XXVII “Com l'essència divina és sobirana bonea”

La bondat de Déu és la font de tota bondat. És bonificativa.

“11 On beneita sia aital bonea, Sènyer, com la vostra, pus que ella ha aital vertut e aital propietat, que tots los béns sien esdevenguts per ella e que tots sien laor d'ella”

Cap. XVIII “Com Déus és bo en sa obra”

El movedor i el mogut:

“11. enaixí com lo movent no creix ne minva en si mateix, jassia que dó moviment al mogut, enaixí jassia que vós donets tots los béns, e tots los béns venguen de vós, per tot açó la vostra bonea no minva ni creix en si mateixa”

 209

Cap. “XXIX Com tot lo bé qui és en hom és vinent de la divina bonea”

“1. Ah Déus, gloriós Senyor! Beneita sia la vostra gran bonea, car enaixí com lo calor qui és ocasió a les coses caldes qui per ella són caldes és en major quantitat de calor que no són les coses qui per ella són caldes, enaixí la vostra bonea qui és ocasió a nosaltres que siam bons, és pus vertaderament bona que no som nosaltres”.

Cap. LXIX “Com Déus és savi en sa essència divina”

El saber, poder i voler en Déu:

“1. Déus honrat, loat, amat, gloriós!. Beneit siats vós qui havets acabada saviesa en totes coses, en ço que vostre voler és en tot bé, e vostre poder sap obrar tots béns, evostre saber sap fer totes noblees e totes bonees”.

Llull eleva les dignitats divines o principis absoluts a nivell de principis del ser i del conèixer

Aquestes virtuts, dignitats o atributs divines (bondat, grandesa, eternitat o duració, poder, saviesa, voluntat, virtut, veritat, glòria)

diuen la totalitat de l'essència divina i són convertibles en ella. Però, aquestes dignitats són, al mateix temps, els atributs de l'essència, i convertibles en l'essència, arreu on hi hagi essència, i convertibles en l'essència de tot el que és. Com es pot veure, doncs, estan elevades al nivell de principis del ser i del conèixer. Dites dignitats mantenen, en el si de cada essent, l'harmonia del seu conjunt i permeten, a qui reïx, aïllar-les conceptualment del contingent i de l'accidental, de llegir les relacions racionals i naturals entre tot el que és i el que es crea. Donen forma al ser dels essents, donen, per tant, testimoniatge de la raó divina, la qual, naturalment, les posseeix en les seves totals perfeccions. Per aquest mètode o art, el coneixement de Déu apareix aquí com una possibilitat de raó perfectament capaç d'assolir la coneixença que proposa la fe, atès el propòsit missional de conversió que té Llull.

Les dignitats o principis absoluts expliquen la unitat divina i, alhora, permeten de raonar sobre la diversitat intrínseca i la pluralitat extrínseca del fer diví i, per pura conseqüència lògica, sobre la necessitat, tant per al diví com per al creat, de romandre constantment actiu a causa del perill, en cas d'inacció o d'indigència de no-fer. Elevar les dignitats divines al nivell de principis del ser i del conèixer li permet dir reiteradament allò de *significa e demostra* pel testimoniatge que li certifica apercebre i entendre propis del coneixement sensible de les coses sensibles, del coneixement intel·lectual de les coses intel·lectuals, els graus de coneixement que Llull distingeix, pugen i baixen de l'un a l'altre.

El conèixer de Llull va molt més enllà del simplement conèixer objectes, coses, impressions, idees, sensacions o pensaments més aviat propi de la filosofia moderna, si bé en el conèixer de Llull ja hi és comprès subjectivament. Per Llull, l'enteniment no fa les coses, si bé fa possible que les coses puguin ser objectes per a mi, però, al mateix temps, en va més enllà: les revela significatives d'una altra realitat més plena i acabada, apuntant a l'essència encara que no sàpiga quina cosa sia en si mateixa. Això explica les raons necessàries de constant argumentació que li serveixen per *demostrar*.

1) Com Déu ha ordenat l'home. Déu primer ha ordenat la veritat i no la falsedat

En la XI distinció, que tracta de l'ordenació divina, el cap. XXXVIII considera com Déu ha ordenat aquest segle, i el cap. XXXIX com Déu ha ordenat el cos de l'home. Tot seguit, en els capítols del LX al XLIV, medita com Déu ha ordenat en l'home la potència vegetable, la sensitiva, la imaginativa, la racional i la potència motiva. Precisament la potència imaginativa en l'home

és “lo pus luny movedor”(…) que sia lo pus prop moviment”, però que ha d’estar ordenada i sotmesa a la potència racional, la més alta i valuosa, perquè és la que destria i judica el bé del mal, si és o no és de raó que estigui en acte (cap. XLIV, 1-7). Tot seguit, Llull afirma que en l’home hi ha “dues entencions” (cap. XLV) i que Déu ha ordenat l’home “entre dos moviments” (Cap XLVI). Dos capítols molt rellevants i que cal tenir en compte. El primer moviment és derivat de cosa essent, el segon moviment és derivat de cosa privada d’ésser (cap. XLVI, 1-2). Llull anomena el bé el primer moviment i el mal el té com a accident separable. El segon moviment, ben a l’inrevés, camina cap al *no-ser*. Tal raonament lul·lià té una similitud amb el poema de Parmènides, allò dels camins de l’ésser, un que és camí que mena a la veritat i l’altre que és camí ignot. Llull treu aquí una conclusió important:

“Déu primer ha ordenat la veritat i no la falsedat, propi del primer moviment” (cap. XLVI, 7)

El camí del no-ser dependrà si l’home cerca o no la primera intenció

Intencions i moviments que provenen del nucli essencial de l’acció divina: “car enaixí com vós sòts tres persones e les tres persones són una substància divina, enaixí vos ha plagut que com home se mou per lo primer moviment, que.s mova en amar tres coses: ço és saber: en amar vos e si mateix e son proïsme” (cap. XLVI, 10). L’objecte del primer moviment, *l’amor amant*.

2) L’art de contemplació. Fe i raó, relació. Paraula i enteniment, diferències.

Llull manifesta haver tingut una il·luminació respecte del misteri trinitari (cap. XI, 28). Així mateix, en el *cap. 101* “Com Nostre Senyor Déus és acabat en totes les seues obres”, subratlla el caràcter contemplatiu de l’obra que escriu: “Si a vós ve de plaer, Sènyer, que donats acabament a aquesta obra, la qual és art de contemplació, prec-vos, Sènyer, que vós aquest libre façats esdevenir en diverses parts e en diversos locs per tal que los catòlics e ls homes religiosos contemplen en vós, segons l’art e manera d’aquesta obra” (n.20).

Es pot, per tant, afirmar que el dinamisme de l’ésser i el principi d’acció és un fruit d’aquesta il·luminació que diu haver rebut, la qual a través de l’art de contemplació s’esforça a fer entendre, perquè Llull també és un místic. I com a místic, malgrat ser un llenguatge obert amaga més del que revela, perquè tota mística és

un senyal d'una absència que pretén arribar-hi. Significa que més enllà de tots els llenguatges hi ha quelcom inexplicable per inefable. Vet aquí la importància del cap. CLIV "Com hom cogita en les concordances e en les contrarietats qui són entre fe e raó" que senyala els criteris de relació entre una i l'altra, perquè, per Llull, "la vera fe cerca la raó i l'enteniment", que pretén la racionalitat d'allò que creu la fe. Així ho llegim en els números 1, 3, 4, 14 i 24 de l'esmentat capítol.

Igualment és important el cap. CLV "Com home cogita en les concordances e en les contrarietats qui són enfre enteniment e paraula". Segons Llull, paraula és dicció sentida, mentre que "enteniment afecta a cosa entel-lectual", atès que l'enteniment és més noble que paraula, per tant de millor profit l'enteniment que paraula (cf. n. 1, 3, 4, 5, 6 i 20 especialment del capítol indicat).

3) El dinamisme del procés cognitiu. *L'intus legere* de la cognició cogitant significats.

En el procés cognitiu humà s'hi troba reflectit el dinamisme del principi d'acció. És un veritable procés d'una cognició en potència a una cognició en acte. Tot aquest procés comporta un fet de llegir dins els significats dels diversos sentits, els sensibles, els intel·lectuals i els espirituals, tota vegada que el nostre intel·lecte unifica les dues vistes de què gaudeix la vista corporal i la vista espiritual. Els capítols CLXVIII, CLXIX, CLXX i CLXXIII en són testimoni. En efecte:

Cap. CLXVIII "Com home cogita en les terminacions dins les quals és termenada la cogitació humana".

De la mateixa manera que la vista corporal és acabada dintre sis dreces (contemplant la creu de Crist), de la mateixa manera la cogitació d'home, que és vista espiritual, està també acabada en sis coses, o sia, en Déu, en l'obra de la naturalesa, en allò que fan els àngels o els dimonis, o bé en allò que fan els animals racionals o els irracionals (n.1). Totes aquestes sis coses no caben en l'essència humana, perquè està fora d'ella, està també fora de la cogitació. La cogitació té un àmbit propi (n.2), perquè tota la bondat de Déu no cap en nosaltres i s'escapa de la nostra capacitat. S'hi llegeix:

4."Enaixi com los meus ulls corporals han lur vista termenada dintre dos termens, dels quals la un és la superficients de mos ulls, l'autre és la fi e la superficients en l'objecte fora mos ulls, enaixí, Sènyer, atrob e conec que la vista de la mia cogitació és termenada dintre dos termens, la un és la potència que hom ha de cogitar, l'autra és l'actualitat com la cogitació és cogitant".

5 “Enans que l’home sia cogitant, és la sua cogitació en potència; e com home, Sènyer, és cogitant, és sa cogitació en actu. On, així com la vista de l’home és termenada en l’âer, enaixí cogitació d’home se determina dintre potència e actu, car en un temps és en potència e en altre en actu”.

6 “Enaixí com vista corporal no pot passar en l’âer part los termens on l’âer la termena, enaixí,

Sènyer, cogitació d’home no pot passar part los termens que li son donats, dintre los quals és és termenada tota sa força e vertut, car enaixí com vista corporal no pot ésser part sos termens, enaixí cogitació d’home no pot ésser part los termens on és termenada sa vertut”.

Cal atendre el n. 14, quan afirma: “Com cogitació humana, Sènyer, tracta de coses entel·lectuals, adoncs s’eixemplen e s’estenen ses terminacions, car cogitant en coses entel·lectuals, esdevé hom pus savi e pus enginyós e pus subtil que com sa cogitació és tractable de les coses sencuals, les quals rebaven e engruixen a home son enginy e sa subtilea”. També cal atendre el n.15:

“Qui sa cogitació vol estendre e eixemplar ses terminacions, contemple, Sènyer, en vós segons la manera e art d’aquest libre(...)esdevendrà hom enamorat de vós, per lo qual amor s’estendrà e eixamplera sa saviesa, e son saber, e sa subtilea, e sa benedicció”.

 213

Cap. CLXIX “Com hom apercep ab les coses sensuais quals coses són les coses entel·lectuals”.

Llull, prenent l'exemple del mirall, que representa i demostra la figura o figures estant en la seva presència: “enaixí les coses sensuais són escala e demostració per les quals puja hom a haver coneixença de les coses entel·lectuals” (n.1). Però cal atendre, quan s'està davant d'un mirall defectuós o mal situat, que deforma o distorsiona la imatge, la qualitat o la disposició de l'objecte. Així mateix, les coses sensibles, que són desordenades o distorsionades les aporten també distorsionades a la capacitat intel·lectual. Aleshores no hi ha endreçament i no donen a l'home la demostració adequada per una imatge deformada (n.2). Cal atendre el n.5 que permet comprovar com en el procés cognitiu retenim allò captat sensiblement de l'objecte, i l'ànima destria llegint els significats aportats:

“Com home, Sènyer, sensualment e corporalment és guardant e veent les figures e les colors e ls demostratments que li fan los ulls corporals, adoncs l'ànima de l'home detria entenent enfre color i

color, enfre figura i figura, e entre qualitat i qualitat. On, de la demostració que fan los ulls corporals sensualment, se muda home a entendre e percebre intel·lectualment en ço qui és a l'ànima demsotrat significant per les sensualtats".

Les sensualitats, per Llull, "signifiquen e demostren a les intel·lectuïtats" la natura i les propietats i les diversitats de les coses percebudes. Per tant, hi ha un pujar, un anar més enllà que permet entendre intel·lectualment dintre dels termes de la seva capacitat la naturalesa de les coses, que és abstracte. En efecte:

6. "Com hom odora o gusta o toca alguna cosa corporal sensualment. adonç les sensualitats signifiquen e demostren a les intel·lectuïtats les natures e les propietats e les diversitats de les coses elementals atentes per adorament o per gustament o per tocamet. On, per odorament o.l gustament o.l tocamet és hom pujant a entendre intel·lectualment la natura de les coses sentides, la qual natura ha hom en la generalitat de les coses entesa e sabuda per les intel·lectuïtats que hom ha sentides sensualament".

7. Llull, com a bon pedagog, posa l'exemple de "lo maestre de la nau" que té el propòsit de construir-ne una i que té la fusta davant la seva vista per fer-la. Veu la matèria sensualment, però la nau és vista ja intel·lectualment: "on, per la representació sensual qui és feta als ulls corporals és representada a l'ànima intel·lectualment forma de nau".

9. "Com los senys corporals, Sènyer, qui són coses sensuais, usen lur ofici, adoncs, per l'usament que hom fa d'ells en les coses sensuais, se muda hom a entendre e a conèixer en les coses intel·lectuals; car per los senys corporals remembra hom ço que no remembrava, e per ells vol home ço que abans no volia. On, com la memòria e l'enteniment e la volentat tracten altres coses que no són aquelles sensualitats per les quals han rebut moviment a cogitar, e a entendre a haver consciència, e a haver subtilea e a haver coratgia, adoncs està ànima de l'home tractant intel·lectualment en los senys intel·lectuals membrant e entenent e volent".

Cap. CLXX "Com l'enteniment humà apercep e entén per unes intel·lectuïtats altres intel·lectuïtats"

L'enteniment humà entén, en general, la forma sense matèria i la matèria sense la forma. Llull posa de relleu que hi ha unes intel·lectuïtats apercebudes a través dels sentits comuns. I, per aquestes intel·lectuïtats percebudes pugen a altres. Però, hi ha intel·lectuïtats més elevades que necessiten una comunitat de sen-

tits sensuals i d'espirituals. Però la forma sense matèria o la matèria sense la forma no pot ser sentida, per tant hi ha una intel·lectuïtat més elevada que prové d'una altra intel·lectuïtat en què no ha pres part la sensibilitat (n.1-2). La raó prové perquè la virtut de l'ànima és més forta que la del cos. L'ànima té major intel·lectuïtat que el cos en la seva sensibilitat: "car l'ànima pot apercebre en est món ço qui és en l'altre, e ànima qui és a ponent pot haver imaginació e coneixença de ço qui és a levant pus qui hi sia estada la sensibilitat, e ls cors no pot bastar a tant" (n.4-5).

"L'enteniment que és una virtut de l'ànima, apercep hom que aquella cosa qui és ésser de la substància de l'ànima qual que cosa ella sia." (els subratllats són meus). Per tant, és més noble la substància de l'ànima que la del cos (n.6). "Cogitant en l'ànima, entén que ànima d'home ésser cosa havent vida". Per la vida que l'home entén que té en la seva ànima, apercep que l'home "té volentat, enteniment e memòria". Per tant, per la vida que hom contempla tenir en la seva ànima, apercep les virtuts intel·lectuals que posseïm, que sense vida no podrien "ésser en ésser". "L'ànima -doncs- és cient, e coneixent, e amant, e volent; car per ço corcordament qui és fet en natura en la substància d'ànima enfra la vida que sia en la substància e la substància que sia viva en ella, és anima durable incorruptible" (n.11).

La importància d'aquest capítol consisteix en el fet que Llull apercep en l'ànima d'home tres significats: un de grandesa, un de vida i un de durabilitat, a través dels quals apercep que en ànima d'home hi ha tres propietats significades, però que, totes tres ensembles, signifiquen un ésser intel·lectual, és a dir, una substància espiritual tan sols (n.13-14). D'aquesta manera, anar pujant de graó en graó fins al més alt, així mateix l'ànima contemplant en la divina essència, apercep en la natura de si mateixa, que la substància divina mateixa és una en tres persones o tres persones una sola substància. Són iguals en virtut, en natura i en bondat. Llull, doncs, per aquestes dues significacions apercep i entén la substància divina una en tres persones (n.15-16). Perquè la funció de l'enteniment humà és entendre, com la del foc és la d'escalfar. En el n. 18 i 19 en dóna la significació plena quan parla de la generació i de la processó, del Pare, generant, del Fill, generat i de l'ixent d'ells, l'Esperit Sant en el més íntim diví.

El n. 25 és significatiu i revelador. Què demostra Llull? Llull, al meu entendre, no demostra el misteri trinitari, el principal dogma de la fe cristiana. No demostra en el sentit de demostrar com l'entenen modernament. En efecte: "Enaixí com al foc no és natural

cosa refredament ni a l'aigua escalfament, enaixí a l'enteniment humà no li és natural cosa entendre ni apercebre qual cosa sia la vostra substància en si mateixa, car aquella cosa, qual cosa ella sia, no pot caber en enteniment d'home a ésser apercebuda en ell, car l'enteniment defall quan a si mateix e defall en significats sensu-als e entel·lectuals a l'enteniment, per lo qual no pot apercebre la vostra substància qual cosa sia en ella mateixa". L'enteniment humà no arriba a tant. Però, "almenys basta aitant que percep la vostra substància ésser en trinitat e en una unitat, lo qual apercibiment ha per ço com li'n són donats significats intel·lectuals". La Trinitat és apercebuda per raó dels significats que li vénen donats o manifestats mitjançant raons necessàries. Demostra, en tot cas, la no repugnància o la no impossibilitat del misteri que no cap a la ment humana, la riquesa del monoteisme cristià, Pare, Fill i Esperit Sant, una relació o una comunió íntima del qui és la VIDA per excel·lència. Llull, en tot cas, fa raonable el misteri trinitari en Déu.

Cap CLXXIII "Com hom apercep e entén les ocasions per les quals home és certificat o per les quals home cau en dubitacions".

 216

Tot dubte s'esdevé quan hom no sap apercebre ni conèixer les concordances i les discordances que es produeixen entre unes i altres sensualitats o entre algunes sensualitats i algunes intel·lectualitats o entre intel·lectualitats. Perquè les coses sensibles s'han d'encercar dintre dels seus propis límits, com les intel·lectualitats. L'error o el dubte prové d'encercar-les fora d'elles mateixes, desordenadament (n. 5-6).

I això, com se sap? Doncs, per les seves obres i els seus significats que ofereixen unes i altres, contrastant-les, atès que en l'home, en la seva ànima, hi concorren memòria, enteniment i voluntat ja que en elles s'esdevé el dubte, les afirmacions i la veritat (n.9).

Hi ha dubtes, errors o veritat si les intencions en què s'examina afecten la primera intenció o la segona intenció. Segons la intenció que l'home apliqui hi pot haver veritat o falsedat. Per tant, per la concordança o discordança que ve certificada per les obres i els significats:

17 "Mas com hom, Sèn timer, segueix ordenadament a les intencions lurs propis significats, e hom demostra per obres e per significats per la qual entenció hom fa aquelles coses de què tracta, adoncs, són les gens certificades per les intencions qui.s demostren ordenadament per significats e per obres; car com la primera entenció és demostrada ésser primera e la segona ésser se-

gon, adoncs és hom certificat per obres e per significats e per intencions concordants en demostració”.

L’enteniment de l’home és l’ull de l’ànima:

24 “On, qui d’est engan se vol guardar, Sènyer, no vulla afermar ni dubtar en nulla cosa massa amada o massa tamuda, e dó a la racionalitat deliberació com pusca encercar ordenadament e francament e no constreta en les coses de les quals hom vol ésser certificat; car enaixí com los ulls corporals són desapoderats contra la resplendor del sol, enaixí l’enteniment d’home, qui és l’ull de l’ànima, és destorbat a conèixer veritat per sobre frevor o per sobre paor”.

Llull dedueix l’essència del fer (agència) en el seu punt final d’acabament

Per a Llull, el que una cosa és en ella mateixa ningú no ho pot saber. Ara bé, tot el seu existir i el seu ésser es tradueixen en el seu fer, i solament se sabrà d’ella el seu actuar i el seu fer. Llull, doncs, dedueix l’essència del fer en el seu punt d’acabament o terme final.

Descompon l’acció, tota acció, tant si és divina com humana o material en tres constitutius: l’“*agens*”, l’“*agibile vel actum*” i l’“*agere*”. Aquest és el nexa del ser. Clarament, hom apercep que el nivell lògic i l’ontològic estan subordinats al mateix ser, i l’existir al fer.

Els capítols del CLXXVII al CLXXXII són, al meu entendre, decisius quan contempla els principis actius del fer i de l’ésser en el si de la substància divina, una tan solament amb tres persones distintes.

1) Llull reitera que no es pot apercebre i conèixer l’essència divina que és en si mateixa. En no poder conèixer i apercebre l’essència divina, retorna a *contemplar-la*. D’aquesta contemplació només n’apercep que l’“essència divina consisteix en existir, que és una substància en tres persones i unes virtuts”:

Cap CLXXVII “Com home encerca manera segons la qual pusca apercebre e conèixer l’essència divina qual cosa ni que és en si mateixa”

“15. Enaixí com lo mirall no pot demostrar les figures qui són detràs ell ni celles qui li són sobre luny, enaixí a la mia ànima no és donat poder ni natura ni propietat ni manera segons la qual sia poderosa d’apercebre qual cosa ni què sia la vostra essència en si mateixa. On, beneit siats vós, Sènyer, qui en est segle peccor e malvat envelats e amagats l’ànima humana, conjuncta en lo cors corromput per pecat, l’ésser, qui és la cosa no coneguda en la vostra substància per null home vivent es esta present vida”

"21. Confessa "que totes ses sensualitats e intel·lectuïtats defallen a percebre e a conèixer aquella cosa qui és la vostra essència en si mateixa (...) retorna ma ànima contemplar en vostra essència en aquelles coses que pot conèixer e apercebre d'ella" (El subratllat és meu).

"24. Gràcies Senyor, en poc ni en molt la mia ànima no apercep en vostra essència aquella cosa que és son ésser en si mateixa; mas és ver, Sènyer, que per gràcia vostra apercep la mia ànima ls vostra essència ésser en ésser, e apercep que és una substància en tres persones, e apercep en vós vertuts, e apercep que la vostra substància no és nulla de les coses fenides ni termenades" (el subratllat és meu).

Cap CLXXVIII "Com hom apercep e coneix que aquelles coses que hom apel·la vertuts en Déu, són en Déu essencials e que no són coses accidentals".

"1 Com totes coses hagen, Sènyer, començament e fi de vos en fora qui sóts sens null començament e sens nulla fi, per açò cové com som contemplats en les vostres vertuts, que façam diferència en elles de dues maneres, l'una que entenam aquelles segons vós, l'altra que les entenam segons relació de nós".

2. "car les vertuts essencials que nosaltres entenem ésser en vostra essència a esguardament de vós són infinitat, e eternitat, e saviesa, e poder, e amor, e veritat, e bonea, e simplicitat, e acabament, e les altres semblants a aquestes, e les vertuts essencials que nosaltres apercebem ésser en vós a esguard de nosaltres són creació, e misericòrdia, e dretura, e senyoria, e humilitat, e larguea, e granea e honrament e les altres semblants a aquestes".

Cap. CLXXIX "Com home apercep e entén per significats entel·lectuals demostrades e significades per vertuts entel·lectuals per raons necessàries, que nostre Senyor Déu és en Trinitat de Persones"

Llull reitera que les *virtuts en Déu* de paraula són apel·lades *virtuts essencials* i en el nostre enteniment són enteses en una sola substància i donen significació que en aquella única substància ho és en tres persones (n.1). Els sentits corporals són el graó més baix a través dels quals hom pot anar pujant al graó més alt, l'intel·lectual a través de raons necessàries (n.4). Els homes coneixem i distingim quantitats i mesures més petites o més grans, i això ho percebem tant pels sentits com per les intel·lectuïtats per la nostra mesura que tenim d'home, com a criatures, així apercebem que la infinitat de Déu és sense quantitat (n.5). Els graons: la vida vege-

tal, l'animal, la racional, l'angèlica, la vida en Déu, per tant, eternal, infinita, acabada (n.6).

9" Misericordiós Senyor, per la saviesa sensual qui és en los animals apercebem la saviesa entel·lectual qui és en ànima d'home e en àngel; e com lo nostre enteniment és pujat a conèixer la saviesa qui és en ànima racional e en l'àngel, adoncs puja a apercebre e conèixer la saviesa entel·lectual qui és en lo creador; e com l'enteniment, Sènyer, ha rebuda coneixença de la vostra acabada saviesa, adoncs la vostra saviesa revela e significa e demostra al nostre enteniment ço que encerca en la vostra substància de trinitat" (El subratllat és meu).

La mateixa escala anterior porta a tenir coneixença d'amor en la vostra substància de trinitat (n.10), de la simplicitat en Déu (n.11), de la glòria (n.12) i d'acabament en totes les virtuts essencials (n.13), de veritat (n.14). Segons l'art lul·lià de pujar graons sensuais i "entel·lectuals" exigeix enteniment lliure, no forçat i constret, i que no sia empatxat per les coses sensuais (n.15). Com es pot veure, la *contemplació* és una altra manera d'apercebre i de conèixer.

En què consisteix conèixer Llull?

Allò que resulta d'aquest examen textual del conèixer lul·lià, consisteix:

Les coses apercebudes pels nostres sentits, tant els sensibles com els intel·lectuals i espirituals, d'acord amb els seus propis objectes i límits, revelen o desvelen i testimonien en la intimitat del coneixement llurs significacions conforme la naturalesa i propietats de cada una d'elles.

Les coses, doncs, són significatives pel nostre intel·lecte, perquè, segons Llull, les dignitats o principis absoluts en Déu, respecte de nosaltres, són significatives per elles mateixes, ocasió que li demostra que en Déu són essencials, dinàmiques de la mateixa realitat.

Conèixer, doncs, per Llull, consisteix a apercebre i entendre els significats que revelen o desvelen i li demostren els objectes en el seu procés dinàmic cognoscitiu de tot allò que els sentits, tant sensitius, intel·lectuals com espirituals aporten a l'enteniment.

Aquest apercebre i entendre és un llegir dins, la capacitat i la naturalesa pròpia de l'enteniment, l'ull de l'ànima. Un conèixer que no és fruit simplement de veure, sentir, tocar o palpar, sinó també de contemplar, que també en forma part.

Els textos aportats permeten afirmar que estem davant d'una intel·lecció sentida del conèixer lul·lià. La cogitació no consisteix en un simple fet de conceptualitzar la realitat de lluny estant, sinó

d'un pensar sentit, viu, que va passant de la potència a l'acte, fins i tot d'un cert caràcter violent, perquè en aquest conèixer no hi juga solament l'enteniment, sinó totes les capacitats de l'ànima. S'està davant d'un *fer-se*. El *fer* (l'*acció*) precedeix el *ser*.

El coneixement lul·lià no s'apodera de les coses segons el *modus* de la cosa, sinó segons la seva pròpia naturalesa, a través de les significacions i obres. Significacions i obres que revelen i demostren alhora tant allò subjectiu com allò objectiu, perquè és un coneixement que va més enllà de la significació, la qual apunta l'essència de la cosa, encara que no sàpiga què és en si mateixa. Un conèixer que transcendeix la pròpia objectivitat perquè apunta cap a la perfecció infinita que és Déu, en mèrit del dinamisme que comporten els principis actius dels atributs divins.

El conèixer lul·lià és més aviat platònic que aristotèlic, encara que Llull no és ni l'un, ni l'altre; és original a causa d'aquesta visió dinàmica de la realitat que tendeix cap a l'infinit, en mèrit a la seva il·luminació dels atributs divins.

L'actualitat del pensament de Ramon Llull

220

He apuntat més amunt que el sistema de pensament lul·lià no és un sistema acabat o cristal·litzat. Crec més aviat que ha estat un sistema oblidat, que se l'ha arraconat per raons diverses. Després de la lectura del *Libre de contemplació* tinc el convenciment que en alguns aspectes la reflexió lul·liana gaudeix de molta actualitat, la veig capaç de recrear certes qüestions del pensament teològic i filosòfic de la modernitat globalitzadora.

Tot i que Llull va ser sempre un laic, va decidir dedicar la seva vida a l'apostolat missioner. Amb aquest propòsit, per aplegar musulmans, jueus i cristians, no tan sols va dur a terme una activitat com a autor, sinó que també va lluitar per l'establiment d'un nou tipus d'institució educativa diferent de les universitats llatines de París i d'Oxford. Llull va arribar a dominar l'àrab, però, a més a més, va concebre la idea d'una nova ciència que servís per a la seva vocació missionera. Al mallorquí, l'animava un esperit d'obertura i de tolerància nascut del contacte entre tres grans civilitzacions: l'islam, el judaisme i el cristianisme. Les problemàtiques políticoreligioses del segle XIII lul·lià respecte d'aquestes tres grans civilitzacions mediterrànies, en ple segle XXI, són també de notòria actualitat en plena confrontació violenta entre el món occidental i l'oriental, de jueus i palestins i de confrontació religiosa fonamentalista. Aleshores hi havia croades, i ara també. Per tant, Ramon Llull ofereix avui la seva pròpia actualitat i llum a un cristianisme en crisi que vivim a

Occident. Tan sols em referiré, com a mostra, a tres aspectes que m'han cridat l'atenció.

1. Sobre cristianisme i diàleg interreligiós

Davant del pluralisme religiós actual, hi ha un esforç de reflexió respecte a una formulació de teologia de les religions com a resposta a la secularització, la globalització cultural i religiosa i la postmodernitat carent de punts de referència, que dona a entendre que la fe cristiana en les nostres latituds pot estar en davallada per manca de credibilitat o perquè sigui una de tantes del mercat religiós. Davant d'aquest relativisme, sembla que no se sàpiga què dir. La imaginativa de Llull al segle XIII hi trobà sortida:

El ja esmentat capítol CLXX “Com l’enteniment humà apercep e entén per unes entel·lectuïtat altres intel·lectuïtats” posa de relleu l’art de convèncer. Té com a fons els catorze articles de la fe per tal de poder *apercebre i entendre per raons necessàries* les veritats d’aquell contingut (n.28-29). El mallorquí no es val de cap argument d’autoritat propi de les Sagrades Escripures ni d’altres autoritats. El capítol és il·luminatiu de l’originalitat de la lògica lul·liana, una *demostrativa* que es troba en quasi tots els capítols, una forma pedagògica i apològica a l’hora de saber donar raó de la fe que creu (n.30).

El capítol CCCXLVI “Com hom adora e contempla son Déu gloriós que li demostra art e manera per la qual pusquen ésser endreçats e convertits los enfeels a carrera de perdurable benauyrança” n’és una altra mostra. Un capítol important perquè posa de manifest tot el pensar de Llull, sobretot la pedagogia en què intenta convèncer perquè tots els significats que s’hi exposen arribin a l’enteniment per a aquell qui vol veure-ho. Però vet aquí que Llull constata quelcom de significativament important: el desequilibri en el cos social cristià (l’Església), concretament en els seus dirigents, entre saber i poder, d’una banda, i el voler efectiu, de l’altra, tal com diu el n.10. Manca la voluntat en la praxi en el seu obrar, de manera que la significació que dona Crist d’allò que vol de la seva l’Església sovint no la reflecteix prou com a comunitat de contrast iniciada per l’Esperit Sant, del qual li prové el *poder* i el *saber*.

La vocació missionera i apològica de l’art de contemplar, de convèncer i d’atobar veritat de Llull, traduïts en el llenguatge modern, equivalen a:

Diàleg i missió	)	
Diàleg i anunci	)	— Qui vol apercebre i entendre. No
coacció (cap. 346,18-19)		Diàleg i testimoni)

Unes actituds evangèliques que, al meu entendre, són raons vàlides de necessitat des de la cristologia, des de la Revelació, des de la perspectiva de la salvació i des de l'eclesiologia per a una teologia cristiana d'avui i de diàleg interreligiós com a formes de saber donar raó de la fe. Uns aspectes que el Concili Vaticà II ja va tractar amb suficiència, però que el *voler* dels seus dirigents, sovint, enfosqueixen en la praxi per no tenir una actitud apropiada de diàleg, sinó més aviat d'imposició. De la mateixa manera que el dissabte és per a l'home i no pas l'home per al dissabte, de forma semblant es pot afirmar que les religions són per a les persones i per a la seva vida, tota vegada que les persones no viuen per a les religions, perquè el manament fonamental, de fet, consisteix a estimar Déu i el proïsme com a si mateix i no pas el de lluitar amb croades pels símbols sobre quin Déu és el veritable. D'aquí que la *raonabilitat* lul·liana és escaient en la nostra època en el diàleg entre cristianisme i les altres religions en ordre a una teologia de les religions.

2. La manera de ser del misteri trinitari en Déu és la comunió de persones:

 222

He posat de relleu en els capítols ressenyats que afecten el misteri trinitari en Déu, un dels punts en què Llull més contempla i reflexiona, com també el de l'encarnació del Verb, que de fet, ben mirat, no demostra de cap manera el misteri Trinitari en Déu en el sentit científic de demostrar com s'entén modernament. Però rere la ciència general en què pensava Llull com a aplicació a totes les ciències, de fet, hi ha una concepció fonamental d'una teologia natural que havia d'apropar-se al Déu veritable a través d'un mètode o art de contemplació dels atributs de Déu. Com ja s'ha dit, les virtuts en Déu, de paraula, les anomena virtuts essencials però que en el nostre enteniment són enteses en Ell una única substància, que dóna la significació que ho és en tres persones. Aquest Déu, doncs, no és el Déu islàmic, ni el Déu del jueus. Penso que la novetat que ens aporta el raonament lul·lià del misteri de la Trinitat consisteix a afirmar que és comunió de persones en una única substància. Podríem dir: "*Trium et verum convertuntur*" en lloc de dir, com fins ara, el clàssic "*unum et verum convertuntur*". Les tres persones són veritat, segons la manera de ser de Déu. És la riquesa del monoteisme cristià, l'aspecte social íntim en Déu, que ofereix Llull a la nostra modernitat en mèrit al principi d'acció dels atributs divins. Les virtuts en Déu apareixen com a valors ètics, com a punts de referència respecte de nosaltres.

3.- Decart coneixia el Libre de contemplació en Déu? Semblances i diferències entre un i altre

a) El testimoni d'un pròleg en el *Discurs del mètode* planteja l'interrogant

L'anàlisi sobre el conèixer de Llull em condueix a examinar els dos autors, perquè el conèixer de Llull té poc a veure amb el de Decart.

En els capítols anteriors resta prou clar que Llull està *certificat que és en ésser*, que és el mateix dir *sóc, existeixo*, com diu (*1a distinció. D'alegre*). Els mateixos sentits li certifiquen de l'ésser de son proïsme. Aquesta evidència és per Llull un criteri de certesa, de veritat, un graó fonamental de pujada. Aquesta mena de *certesa* lul·liana no es genera per reflexió sinó directament. És una certesa prefilosòfica, de sentit comú del viure, sentida com a veritable per les sensualitats i intel·lectuïtats. Llull, a diferència de Decart, no dubta sinó que n'està certificat. El dubte cartesà sembla més aviat una ficció, una estratègia d'aquell qui va pel món dubtant de tot, fins i tot d'ell mateix. Per això em pregunto si Decart coneixia o va llegir el *Libre de contemplació en Déu*. Perquè llegint Decart (*El discurso del método. Reglas para la dirección de la mente*, Ediciones Orbis, 1983, I, el pròleg d'Antonio Rodríguez Huescar), tot dona a entendre que no el llegí o no el conegué. Efectivament, en l'esmentat pròleg, afirma: "El gran descubrimiento de Descartes es, como queda dicho, la visión del alma, del espíritu, como pura conciencia o intimidad (puede hablarse, si se quiere, de un redescubrimiento, puesto que existe el lejano precedente de San Agustín, tantas veces señalado. La profunda intuición agustiniana no tuvo, sin embargo, hasta Descartes -por razones históricas que no es del caso examinar- la plenitud de consecuencias metafísicas que llevaba en su seno. Mucho más efectiva y presente que en "cogito" está la influencia de San Agustín en el voluntarismo cartesiano")..." (*op.cit.* pàg 30).

Quin és el precedent agustinianà? Agustí en les *Confessions* es pregunta quina és la imatge de la Trinitat en l'home, i afirma: "Estas son las tres cosas que digo: "ser", "conocer", "querer". Porque yo soy, y conozco, y quiero. "Soy" el que conoce y quiere; "conozco" que soy, que conozco, y quiero y "quiero" ser y conocer. En estas "tres" cosas, pues, cuán inseparable sea la vida; "una" sola vida, "una" sola inteligencia y "una" sola esencia; y finalmente, cuán inseparable la "distinción", pues hay distinción, véalo quien pueda" (Lib XIII, cap. 11, n. 12, text castellà. *Apostolado de la Prensa*, S.A. Madrid 1951, pàg. 365-366). També pot veure's el Llibre X, cap. 16 quan parla sobre la memòria: "yo soy el que recuerdo; Yo-Alma. No es mucho de maravillar que todo lo que no soy yo está lejos de mi; pero ¿qué cosa más cercana a mi, que yo mismo? (n.

25, pàg. 250). ¿No és més pròxim a Agustí el *Libre de contemplació en Déu* de Llull, del qual també en rebé la influència? Per tant, va llegir Decart Llull? L'ignorà? En el seu cas, el meritat pròleg al "*Discurs del mètode*" de Decart dóna a entendre amb el seu silenci que no era rellevant el pensament filosòfic lul·lià, situat, potser, dintre del mateix sac d'escolàstica.

b) Les diferències del conèixer entre Llull i Decart

Llull parteix del fet d'estar en ésser, d'existir. Aquesta evidència íntima que li certifica d'estar en ésser corre paral·lela amb l'evidència de l'ésser dels altres com ell, alegrant-se d'una i d'altra cosa. I, de l'ésser limitat que troba en l'home que és, s'alegra alhora de l'*atrobament* de l'ésser infinit, Déu. Un i altre tenen la seva pròpia autonomia, el seu propi acabament, un en la finitud, l'altre en la infinitud. Un li significa l'altre. No es tanca en si mateix, fins al punt d'atobar el principi d'acció de les virtuts essencials en Déu, distingint Déu en si mateix i de fora estant, respecte de nosaltres. Llull no diu *cogito, ergo sum*, sinó que simplement certifica sóc, existeixo, existim de l'evidència íntima que sent. Com és de veure, Llull al segle XIII s'avança al Decart del segle XVI si no consten altres proves que ho desmenteixin. En aquest punt, el mallorquí, prenent peu d'Agustí, se'n desmarca anant encara més enllà amb una lògica real que no és pas serventa sinó mestressa.

Decart, en canvi, en les seves *Meditacions*, com a mètode, i sistema fa ús del dubte, de manera que si *cogita*, fins dubtant, *pensa*. I, si *pensa*, és, *existeix*. Aquesta certesa cartesiana, l'humanisme modern que neix amb Decart, fa coincidir en l'home el subjecte i l'objecte sorgint la realitat del mateix pensar, decantant-se bé cap al racionalisme, bé cap a l'idealisme. Per Decart, la idea de Déu és una idea veritable, imatge d'una naturalesa veritable i immutable. Déu no és quelcom dependent del pensament, però que no el pot obtenir per una ficció mental. Veu clarament que és necessari, que només hi pot haver un Déu al qual deu a la seva essència la pròpia existència. Però, aquesta ànsia de Déu en Decart de cap manera il·lumina l'home mateix, perquè és un Déu que no s'apropa a l'home. És un Déu fred que el postula amb la seva idea clara i distinta que no s'apropa a l'home amb aquella caritat i amor propi del llenguatge i del sentir dels grans sants del cristianisme, ni de Llull mateix, per exemple. Decart, doncs, trenca el curs del pensament medieval radicalment abocat a Déu, que no permetia veure gaire el món i l'home, llevat de l'expressió i significació de la grandesa de l'ésser diví. Ara, l'home es fa centre de tot, i Déu, amb Decart, és ja quelcom *compès* des de la mateixa imperfecció de l'home. La línia evolutiva del pensament modern a partir de Decart ha conduït a una progressiva desviació d'aque-

El centre medieval amb un apartament de Déu i un tornar sobre allò que l'home és quan el diví es mostra inaccessible als avenços de la mateixa raó. De fet, el *jo penso* cartesià de la certesa substitueix l'*altre cristià medieval* de la Revelació, aquest *jo* amb el qual s'inaugura la filosofia moderna, acaba enfrontant-se quan arriba a la maduresa idealista hegeliana a un altre jo, un jo que és altre.

Ell *conèixer de Llull*, doncs, pot ser recreatiu de l'actual pensar modern que no se li veu futur, tancat en si mateix. El pensament filosòfic lul·lià permet sempre ser un mateix i alhora diferent, precisament allò que permet la *recreació*; és a dir, *crear és recrear-se creant*, capaç d'un salt moral qualitatiu a semblança de Kierkegaard, situat també en el moviment real, enfront d'un fals moviment dialèctic. Però això ja és tasca d'un altre treball.

Abstract

The main focus of this article is the thoughts of Ramon Llull. Starting from the *Book of contemplation on God*, Leonci Petit explores the Lullian idea of God and presents it in a comprehensible way.